

4. Каптерев П. Ф. Избранные педагогические сочинения / П. Ф. Каптерев. – М.: Педагогика, 1982. – 121 с.
5. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. – К.: Рад. шк., 1997.
6. Освітні технології / Заг. ред. О. М. Піхоти. – К.: А.С.К., 2001.
7. Павлова Л. Д. Сучасний зміст освіти: психолого-педагогічні проблеми особистісно орієнтованого навчання / Л. Д. Павлова. – Луганськ, 2003. – 114 с.
8. Перспективні освітні технології / за заг. ред. Г. С. Сазоненко, – К. : Гопак, 2005.
9. Пилипенко В. Д., Коваленко Ф. А. Впровадження особистісно орієнтованих освітніх технологій у школі / В. Д. Пилипенко, Ф. А. Коваленко. – Запоріжжя: Просвіта, 2001.
10. Роджерс К. Я-концепція и воспитание / К. Роджерс, – М.: Просвещение, 1986.
11. Савченко О. Я. Зміст шкільної освіти на рубежі століть / О. Я. Савченко // Шлях освіти. – 2000. – №3.
12. Сухомлинский В. А. Рождение гражданина: 2-е изд. / В. А. Сухомлинский. – М.: Педагогика, 1972.
13. Якиманская И. С. Личностноориентированное обучение / И. С. Якиманская. – М.: [б.в.], 1996.
14. Ямбург Е. А. Школа для всех / Е. А. Ямбург. – М.: [б.в.], 1997.

УДК 37.064.2 : 371.671

Леся Кавецька
(Івано-Франківськ)

РОБОТА ВЧИТЕЛЯ ТА УЧНЯ З ПІДРУЧНИКОМ: ТИПОВИЙ ПІДХІД І ТВОРЧА ІНІЦІАТИВА

У статті Лесі Антонівни Кавецької зроблено спробу аналізу чинних підручників «Українська література» для 7-го та 8-го класів, відзначено творчі здобутки їхніх укладачів та окреслено основні парадигми роботи з названими підручниками вчителя й учнів. Також Кавецька Л.А. порушує питання інтерпретації художніх текстів підручників для середніх класів учнями методом контрольованого коментованого читання та роботи над проблемними ситуаціями.

Ключові слова: *підручник, методичний апарат, система запитань та завдань, різні види роботи з підручником, інтерпретація, роль учителя.*

Робота з підручником – найважливіший вид 1) самостійного або під керівництвом учителя здобування знань школярами на уроках; 2) індивідуального закріплення вивченого вдома. Нині, на щастя, всіма навчальними книгами українських учнів стовідсотково забезпечує держава, і це дає можливість дитині як із заможної, так і бідної сім'ї бути в однакових умовах зі всіма своїми однокласниками, адже в ті часи, коли Тетяна Бугайко писала: «За давньою шкільною традицією наші учні озброєні підручниками з кожного предмета шкільного курсу [2, с. 140]», – йшлося тільки про відносно достатню кількість підручників у книгарнях, але аж ніяк про безплатне забезпечення ними школярів.

Як засвідчує шкільний досвід, у наш час самостійна робота учнів з підручником «Українська література» має цілий ряд типових недоліків, пов'язаних насамперед з недостатньою увагою вчителів до потреби дохідливо і скрупульозно навчити учнів працювати з навчально-методичною книгою ще в молодших класах, а також неефективного використання підручника в процесі уроку, а тоді вже, як наслідок цього упущення, й під час виконання домашніх завдань. Читання твору, колективне обговорення його вузлових моментів на уроці мусить стати обов'язковим прийомом!

Мусимо також узяти до уваги й той факт, що тільки з нинішнього навчального року школи отримали підручники для 1-го – 5-го класів з цільовим призначенням одного додаткового примірника для вчителя, бо в попередні роки цього не було, й педагог узагалі залишався без навчальної книги, яку не завжди міг придбати не через брак коштів, а з тієї причини, що забезпечення шкіл підручниками велося централізовано й у продажу могли бути підручники з того ж таки навчального предмета й для того ж таки класу, але іншого авторського колективу, а це означало, що хоча художні тексти в основному співпадали, та методичні апарати в підручниках учнів і в навчально-методичній книзі, придбаній у магазині вчителем, суттєво відрізнялися.

Учителі української літератури використовують кожен окремо взятий шкільний підручник по-своєму. Є творчі, впевнені у своїх силах педагоги, які вважають за краще при вивченні навчального матеріалу покладатися на власну методику, а методичний апарат підручника використовувати лише вибірково та й то здебільшого як домашнє завдання; є словесники, які лише вкраплюють свій власний досвід у методичний апарат підручника чи переформатовують його так, як вважають за доцільне, а є такі, що користуються готовими питаннями й завданнями, тобто суто підручником, не ризикуючи взагалі експериментувати і впроваджувати власні ідеї.

Водночас робота вчителя на уроці залежить не тільки від рівня власних здібностей і підготовки, а й від інтелектуальних можливостей

учнів, адже, якщо взяти до уваги, що сьогодні в Україні класи повною мірою не укомплектовані й часто налічують усього десять і менше учнів, то й загальний якісний показник природних здібностей школярів не досягає того рівня, яким він був би, якби в класі вчилася принаймні 25-32 учні. До того ж робота учнів над прозовим і драматичним чи ліричним текстом завжди вимагає різного підходу вчителя до їх аналізу. Найскладніше, звісно, з ліричними творами, простий переказ змісту яких завжди виявляється недолугим, тому ми вирішили зосередити особливу увагу саме на вивченні цього роду літератури у 7 класі. Об'єктом стало трактування передбаченої чинною програмою творчості Андрія Малишка у шкільній навчально-методичній книзі та можливості інтерпретації учнями художніх текстів на уроці й рівень виконання ними домашніх завдань. У своєму розпорядженні ми мали три підручники для 7-го класу з української літератури з відповідними грифами МОНУ: підручник Олександра Авраменка, підручник Ольги Слоньовської та підручник Олени Міщенко.

Уже на початку навчального року, на першому ж уроці літератури, вчитель зобов'язаний розтлумачити учням усі позначки в методичному апараті їхнього підручника. Наприклад, якщо клас протягом року буде вчитися за підручником О. Авраменка, виданого тиражем 230 000 згідно державного замовлення, виникне потреба зупинитися на позначках «Відтворюємо прочитане», «Аналізуємо художній твір», «Творчо мислимо», «Виконуємо домашнє завдання», «Перевіряємо себе», трактування яких зроблено автором уже на другій сторінці. Не буде помилкою пояснити учням, що завдання в рубриці «Відтворюємо прочитане» завжди значно простіші, ніж у рубриках «Аналізуємо художній твір» і «Творчо мислимо», адже у першому випадку йдеться лише про найпростіший переказ змісту, а у двох наступних – про висловлення власної думки про героїв, персонажів, їхні вчинки, проблеми, зміст твору, його художні засоби, що автоматично передбачає різні види роботи учнів на уроці.

Підручник з української літератури для 7-го класу О. Слоньовської (тираж 230 130 примірників, державне замовлення) теж має ряд позначок, якими виокремлено відповідні блоки запитань і завдань різної складності й різного виду: «Опрацюйте прочитане», «Поміркуйте і дайте відповіді», «Пофантазуйте», «Робота з ілюстраціями», «Запам'ятайте», «Порівняйте», «Запитання і завдання з теорії літератури», «Матеріали для самостійного читання і опрацювання», «Матеріали для допитливих». Суттєвою перевагою вміщеного наприкінці підручника О. Слоньовської «Літературознавчого словничка [4, с. 344–349]» над «Коротким літературознавчим словником [1, с. 294–295]» О. Авраменка та «Словником ерудита [3, с. 279-287]» Олени Міщенко у підручниках для 7-го класу виявляється

те, що він подає всі літературознавчі терміни, які вивчали учні в попередніх і в цьому класі, а отже, семикласники не тільки мають нагоду засвоїти нові літературознавчі терміни, а й легко можуть відновити в пам'яті ті поняття з теорії літератури, що вивчали в попередніх класах, завжди знайти необхідні школярам терміни й тлумачення їх значення для роботи на уроці чи вдома. Також дуже похвально, що кожен літературознавчий термін, крім теоретичного визначення, у підручнику О. Слоновьовської підкріплений прикладами, що стосуються художніх текстів, які програма пропонує учням саме в поточному класі.

О. Міщенко у своєму підручнику (тираж усього 6000 примірників, комерційне видання) умовно поділяє клас на чотири групи за рівнем знань, умінь і навиків. Кожна з груп має свою назву: «Знайко», «Багатознайко», «Всезнайко», «Ерудит». Важливо, що поділ добре продуманий авторкою підручника, не ображає і не принижує учасника жодної групи. Це для створення сприятливого психологічного мікроклімату в класі взагалі й на уроках української літератури зокрема дуже важливо. Проте вчитель повинен пояснити учням, що кожен з них повинен старатися давати відповіді не тільки на найлегші (блок «Знайко») і легші (блок «Багатознайко») запитання, але навіть на складні («Всезнайко») і найскладніші («Ерудит»), а це буде заохочуватися й винагороджуватися хорошими оцінками. Якщо вчитель ще до початку навчання, а це він зобов'язаний зробити, критично перегляне підручник, за яким протягом року будуть вчитися його підопічні, то в навчально-методичній книзі О. Міщенко він натрапить на «Словник ерудита». Краще заздалегідь пояснити семикласникам, що ерудитами авторка підручника вважає їх усіх, а не тільки найздібніших, і що у словничку є чимало матеріалу, який допоможе їм краще зрозуміти художні тексти.

У нами перелічених навчально-методичних книгах кількість годин на вивчення творчості Андрія Малишка відповідає вимогам чинної програми, міститься цікава коротка біографія поета, яка не дублюється жодним іншим автором підручника з української літератури для 7-го класу. О. Авраменко у біографії Андрія Малишка зосереджує основну увагу на постаті матері поета, яка народила одинадцятьох дітей, називає приблизну кількість поетичних збірок цього автора (40), згадує, що на вірші А. Малишка написано 100 пісень. Ця інформація важлива, але, на жаль, викладена сухо й шаблонно, особливо якщо порівнювати її з життєписом поета, поданому в підручнику О. Слоновьовської. Особливу роль у її книзі виконують кольорові плашки, які увиразнюють найголовніше. Біографія Андрія Малишка цікава тим, що перед семикласниками постає митець із унікальною долею, розумінням призначення свого таланту для розвою духовності рідного народу. Багато цікавого сказано про дитинство Андрія,

а також його дружбу у зрілі роки з відомими композиторами Платоном та Георгієм Майбородами, Левком Ревуцьким, Пилипом Козицьким, Олександром Білашем. Перед безпосереднім читанням учнями вірша, його аналізом та прослуховуванням «Пісні про рушник» у цьому підручнику подано надзвичайно цікаву історію написання твору й згадку Максима Рильського про величезну популярність пісні на слова вірша «Рідна мати моя», що стала народною піснею. Підручник гарантує реалізацію міжпредметних зв'язків та надає можливість успішно використовувати інтеграцію: містить дуже розповідь про фільм «Літа молодії», у якому вперше зазвучала «Пісня про рушник» Андрія Малишка. Дуже доречною для кращого розуміння змісту віршованого й пісенного творів виявляється картина «Юність» і запитання з рубрики «Робота з ілюстраціями»: «Розгляньте картину Тетяни Яблонської «Юність», проаналізуйте зображене на ній і доведіть, що картина співзвучна «Пісні про рушник» [4, с. 285]». Відразу ж після цієї рубрики натрапляємо на «Матеріали для допитливих», в яких знаходимо такі вкрай потрібні учням відомості про художницю: «Тетяна Яблонська (1917-2005) – відома українська художниця, автор таких визнаних полотен, як «Юність», «Хліб», «Весна», «Святковий вечір» [4, с. 286]». У підручнику О. Міщенко біографія Андрія Малишка має поетичну назву «Буду те говорить, що у серці записано мною». Школярам треба відразу ж пояснити, що це рядки із вірша поета, життєпис якого подано нижче. Біографія поета у підручнику О. Міщенко цікава, емоційна (наприклад, «Починав учитись на лікаря, проте згодом вступив до Київського інституту народної освіти, звідки вийшов учителем – перемогла-бо в нього спрага до слова, до літератури. Деякий час Андрій Малишко вчителював на Житомирщині – уявляєте, як пощастило його учням! [3, с. 220]»), кольором виокремлено запитання до учнів в тексті самої біографії, а не після неї. Поруч з друкованими рядками вірша подано фото рукописної сторінки (факсиміле) цього твору. Проте зображення невиразне й, на жаль, на уроці не дає того ефекту, якого сподівалася авторка підручника.

Відразу ж зауважимо, що виразне читання учнями вірша на уроці вголос і їхні роздуми над кожною строфою, кожним художнім засобом дуже важливі: «Ніякий підручник не може заступити читання літературного тексту і розбору його під керівництвом учителя [2, с. 140]». Живе слово, емоційні враження, словесне малювання допоможуть дітям глибоко відчувати прекрасне, усвідомити силу поетичного слова й неймовірну красу пісень, які завдяки глибокому змісту й чудовим мелодіям з літературних перетворюються у народні, а це найвища нагорода, слава й визнання для поета й композитора. Пісню, звісно, досить прослухати один-єдиний раз. Але вірш на уроці вголос має бути прочитаним кілька разів!

Якщо зіставляти ілюстрування тексту вірша Андрія Малишка «Стежина» в усіх чинних підручниках для 7 класу, то в найбільш вирашному становищі відповідні сторінки книги О. Слоньовської завдяки чудовій репродукції картини Юрія Камишного «Очима серця, або поки баба в хаті». Архетипні образи величезного розквітлого соняха, селянської хати в степу, погожої літньої днини справляють набагато естетичніше враження на душі учнів, ніж тьмяна й похмура картина «Стара українська хата» (художник В. Бідношей), яку пропонує підручник О. Міщенко, й спрощений, мало не зроблений невправною рукою дитини малюнок-ілюстрація у підручнику О. Авраменка. Методичний апарат для роботи з ілюстрацією знову ж таки найбільш повний і методично виважений у підручнику О. Слоньовської: «1. Розгляньте картину Юрія Камишного «Очима серця, або поки баба в хаті». Як ви думаєте, чому художнє полотно називається саме так? Що на ньому казкового, а що реального? Опишіть хату й стежку, яка веде до неї, вулики. Чому центральним образом на картині є розквітлий соняшник? Чи вдався художникові цей образ і чому? 2. Чи може картина Юрія Камишного стати ілюстрацією до вірша Андрія Малишка «Стежина» й однойменної пісні на слова цієї поезії? Що спільного, а що відмінного в зображенні подібного пейзажу Малишком засобами слова та Камишним засобами фарб? [4, с. 287]». На плащі учні мають нагоду прочитати коротку інформацію про композитора Олександра Білаша, який написав мелодію на слова А. Малишка «Стежина». Дві наступні поезії – «Вогник» і «Приходять предки добрі і нехитрі» – твори досить складні для трактування й належного сприймання учнями. По-перше, в дітей відповідного віку ще нема того життєвого досвіду, який передбачає зміст названих поезій, по-друге, вірш «Приходять предки» потребує багатьох виносков-пояснень, а до того ж цей твір був написаний у часи соцреалізму й несе виразний атеїстичний підтекст. У методичному апараті підручників О. Авраменка та О. Слоньовської зроблено все можливе, щоб семикласники належно зрозуміли відповідні архаїзми й водночас не розчарувалися в творчості Андрія Малишка. У підручнику О. Міщенко методичний апарат не подано до названих поезій окремо, а сукупно, тому деякі запитання замість того, щоб висновки учнів скерувати до естетичної краси поетичних слів, а не атеїстичної ідеології, якраз на цьому зосереджує увагу: «Подумай, з якою метою Андрій Малишко у вірші «Приходять предки» використав сучасні й застарілі слова: атом, орбіта й прелат, схизмат, ярижка [3, с. 249]».

Наш уважний, хоча обмежений тільки творчістю Андрія Малишка, тому не повний, а частковий, аналіз нині чинних підручників з української літератури доводить, що вони цілком годяться для практич-

ного використання, бо відповідають основним вимогам, за якими «підручник... потрібний для того, щоб:

- 1) дати учням фактичні знання, які треба запам'ятати (характеристику окремих періодів літературного розвитку, біографії письменників, історію написання літературних творів, події суспільно-політичного життя, хронологічні дати, відомості з теорії літератури тощо);
- 2) забезпечити учням можливість легко оглянути весь навчальний матеріал у чіткій системі, поновити в пам'яті, в разі потреби, вузлові питання курсу;
- 3) сприяти розвиткові самостійної думки учнів; збудити в них прагнення поміркувати над питаннями, що піднесені в класі, уважніше перечитати виучуваний твір; допомогти їм з'ясувати значення твору в суспільному житті, розібратися в його ідейно-тематичному змісті й художніх особливостях [2, с. 141]».

Маємо лише єдине зауваження: якби вчитель-практик отримав у своє розпорядження всі три підручники, то міг би вибрати з них найцінніше, найкраще, найдоречніше. У власній практиці ми використали для біографії Андрія Малишка розповідь про те, як він малою дитиною якийсь час вчився у кобзарській школі. Також нам стала у пригоді електронна адреса, подана у підручнику О. Авраменка – «[www.ukrcenter.com / libraru / read.asp?id=1127](http://www.ukrcenter.com/libraru/read.asp?id=1127) [1, с. 249]», користуючись якою, школярі самостійно підготували цікаві повідомлення про життя Андрія Малишка та його творчість.

Аннотація

В статье сделано попытку анализа действующих учебников «Украинская литература» для 7-го и 8-го классов, отмечено творческий успехи их составителей и обозначено основные парадигмы работы с названными учебниками учителя и учеников. Также Кавецкая Л.А. поднимает вопрос интерпретации художественных текстов учебников для средних классов методом контролируемого комментированного чтения и работы над проблемными ситуациями.

Ключевые слова: *учебник, методический аппарат, система вопросов и заданий, разные виды работы с учебником, интерпретация, роль учителя.*

Summary

In the article of Lesia Antonivna Kavetska is made the analysis of the valid textbooks «Ukrainian Literature» for the 7-th and the 8-th form, it is also marked here the creative achievement of comilers, it is also outlined basic paradigm of the searching work with following textbooks of teacher and pupils. Kavetska L.A. also raises the questions of the interpretation of literary texts of the textbooks for the secondary forms with the pupils by the method of controlled.

Key words: *textbook, methodological apparatus, the system tasks and questions, different types of work with educational textbooks, interpretation, teacher's role.*

Література

1. Авраменко О. Українська література. Підруч. для 7-го кл. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Олександр Авраменко. – К.: Грамота, 2007. – 296 с. : іл.
2. Бугайко Т., Бугайко Ф. Майстерність учителя-словесника / Тетяна Бугайко, Федір Бугайко. – К.: Радянська школа, 1963. – 188 с
3. Міщенко О. Українська література. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Олена Міщенко – К. : Генеза, 2007. – 288 с. : іл.
4. Слоньовська О. Українська література. Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів. / Рекомендовано Міністерством освіти і науки України. / Ольга Слоньовська. – К. : Освіта, 2007. – 352 с. : іл.

УДК 371.3:821.161.2

Оксана Глеб
(Івано-Франківськ)

ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ЛІРИКИ У СТАРШИХ КЛАСАХ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті автор аналізує основні проблеми, які виникають при аналізі ліричних творів учнями старшої школи. Увага акцентується на ролі інтерпретації змісту художнього твору. Наведено взірці мислеформи в художніх текстах Т. Шевченка, Б.-І. Антонича, П. Тичини, Ліни Костенко.

Ключові слова: *лірика, ліричний герой, інтерпретація, аналіз літературного твору.*

Ліричні та ліро-епічні твори за часом свого виникнення і важливості для людського соціуму можна вважати такими, що посідають перше місце серед усіх нині існуючих різновидів словесного мистецтва. Фольклор, найдавніші письмові джерела творчості окремих представників нашої цивілізації однозначно засвідчують, що віршовані тексти, на відміну від буденної прози, споконвіків вважалися підтвердженням богообраності жерців, пророків та геніїв-співців, які в сиву давнину відігравали чільну, почесну, вагому, особливу роль. Якщо взяти до уваги, що й найдавніші міфи